

PONOVO O VOKATIVU LIČNIH IMENA

Svetozar Marković

Članak Ante Erdeljca u 5. svesci VII godišta Jezika (1958/59. god.), a posebno napomena Uredništva na kraju članka, podstakli su me da izložim neka svoja mišljenja o pomenutom pitanju, a i o Erdeljčevu članku.

Slažem se sa zaključkom u tome članku da »danas već imamo toliko izgrađen književni jezik, da možemo govoriti, pa i govorimo, o razlikama između književnog jezika i narodnoga« (str. 146). Ali mi se čini da su u suprotnosti dvije druge misli, ona na str. 146: »Mislim, da je već došlo vrijeme, kad i najširi slojevi naroda treba da nešto nauče od lingvista« i ona na sljedećoj, 147-oj: »Ili što je pomognuto, recimo, kajkavcima time, što im se daju pravila, prema kojima treba da odrede vokativ nekih ličnih imena po naglasku... ako kajkavac ne osjeća razliku između uzlaznog i silaznog naglaska?«

Tačno je to »da najširi slojevi naroda treba da nauče nešto od lingvista« — obavezno osmogodišnje osnovno školovanje učiniće u tome pravcu vrlo mnogo i mlađe generacije će steći znatno višu pismenost i jezičku kulturu od onih starijih koje su prošle kroz četvorogodišnju školu. Ali ne treba gubiti iz vida da je u školama sa srpskohrvatskim nastavnim jezikom nastava na književnom jeziku i da će učenici čiji govor ne čini osnovicu književnog jezika učiti taj književni jezik. To vrijedi i za kajkavce. Nesumnjivo da za njih učenje književnog jezika predstavlja daleko veću teškoću nego za štokavce kojima je književni jezik znatno bliži nego kajkavcima (ali ne i pripadnicima starijeg štokavskog dijalekta). Učeći književni jezik, kajkavci su primorani da uče oblike kojih nemaju u svome govoru, između ostalog i vokativ ličnih imena.

Erdeljac smatra da bi savremeni lingvisti morali preduzeti nešto da se književni jezik u pitanju vokativa ličnih imena na —a »i u mnogim drugim pitanjima« pojednostavi, da se »olakša za učenje i neštokavcima« pa se pita »zašto lingvisti ne bi mogli odrediti i za imena o kojima upravo govorimo da im vokativi bez izuzetka budu jednaki nominativima?«

Šta bi u tom slučaju bio naš književni jezik? Šta bi bilo sa njegovom narodnom osnovicom? To ne bi smetalo »samo nekim štokavcima, jer se ne bi slagalo s njihovim govornim jezikom«, kao što Erdeljac neposredno pred tim kaže, govoreći o vokativu Marto, Milko, Bosiljko, Kosto, Novico i sl., već bi to smetalo većini štokavaca. A to više ne bi bio književni jezik zasnovan na narodnom, već neki vještački jezik.

Izjednačavanje oblika vokativa sa nominativom u nekim kategorijama imenica vrlo je dug proces, to je evolucija koja vrlo dugo traje i nikako se ne može rješavati nekakvim prinudnim mjerama, iz kabineta.

Za književni jezik ostaje pravilo da je oblik vokativa nekih ličnih imena na *-a* uslovljen akcentom, kao što je to istakao i Milan Šipka u svome članku u Jeziku (godišće VI, sv. 1, str. 13—17). Možda se samo pravilo može pojednostaviti, ali njegova suština ostaje. A ona je u ovome: dvosložna lična imena s dugouzlaznim akcentom, koja su većinom imena odmila, imaju u vokativu nastavak *-o* i dugouzlazni akcent izmijenjen u dugosilazni (Jéla — Jélo, Stána — Stáno, Gína — Gíno, Káta — Kâto, Míca — Míco, Rúža — Rúžo, Fáta — Fâto, Ráza — Râzo, Hájra — Hájro i sl.). Tako bez izuzetka.¹ Ostala lična imena na *-a*, (ženska i muška) sa drugim akcentom, izuzev ženskih višesložnih na *-ica*, imaju vokativ jednak nominativu. Tu se podrazumijevaju i strana imena. (Dakle: Ānka, Drāga, Brānka, Mārta, Lúka, Āna, Míla, Āzra, Đīna, Jākša, Kōsta, Rēlja, Ūglješa, Mārija, Jēlena, Stòjanka, Vidosava, Āleksa, Īlija, Āndēlija, Žoržeta, Jerēmija, Pantēlija, Hermína i sl.).² U ovu kategoriju ulaze i hipokoristici (ženskog i muškog roda) koji u nekim govorima imaju kratkosilazni akcent mjesto dugouzlaznog, kao što su: Ika, Žika, Míka, Sāva, Jōža, Rúža, Māra, Zlāta i sl.

Nije ovo pravilo posljedica toga što su lingvisti »odviše prisluskiivali bosanskim štokavskim govorima«, kao što kaže Erdeljac (valjda zato što je svoj članak napisao povodom članka jednog Bosanca, Milana Šipke), mada se ne može osporiti činjenica da govori Bosne i Hercegovine zauzimaju vrlo istaknuto mjesto među govorima koji čine osnovicu književnog jezika (i Vuk je uzeo hercegovački govor za književni), već je odraz stanja na najvećem dijelu štokavske govorne teritorije, a time i obavezno za književni jezik. I Maretić je to zaključio u svojoj Gramatici i stilistici (II izd., t. 170 a).

U pravu je Erdeljac kada prezimena koja su postala od zajedničkih imenica na *-a* (prvobitno nadimci) uključuje u kategoriju imena koja imaju vokativ jednak nominativu i onda kada zajednička imenica ima drukčiji oblik vokativa, što je i Šipka učinio u svom članku, pominjući među takvim prezimenima i svoje. Erdeljac će biti samo djelimično u pravu kada osporava Šipkino objašnjenje razlike u vokativu između prezimena i zajedničke imenice. Drukčiji oblik vokativa kod prezimena ipak na neki način diferencira prezime od zajedničke imenice, značila ona nešto uvredljivo ili ne.

¹ Istom tipu (akcenatski) pripadaju i hipokoristici m. roda bez obzira na to da li u nominativu imaju *a* ili *o* i bez obzira na to da li se ovi posljednji mijenjaju kao imenice m. roda ili kao imenice ž. roda (Bóža—Bóžo. Tóma—Tómo, Fránja—Fránjo, vok. Bóžo, Tómo, Fránjo i sl.), kao i pokrajinski hipokoristici ž. roda na *-e* (Māre, Kāte, sēle i sl., vok. Māre, Kāte, sēle i sl.).

² Razumljivo je samo po sebi da će predstavnici onih govora u kojima je vok. ovih imenica drukčiji morati ovo naučiti i pri upotrebi književnog jezika prilagoditi se pravilima normativne gramatike, kao npr. oni iz ist. Srbije koji imaju vok. na *-e* (Anke, Maríje, Stojánke, Dušánke i dr.), podrazumijevajući i akcenatsko prilagodavanje (učenje četvoroakcentske sisteme mjesto svoga jednog akcenta).

Drukčiji stav, suprotan maloprije pomenutom, ima Erdeljac prema imenima i prezimenima, našim i stranim, na *k* (*c*), *g* i *h*. Suprotan i njegovom općem stavu — da lingvisti »intervenišu« radi pojednostavljenja. On traži na primjer da vokativ prezimena koja su postala od zajedničkih imenica a završavaju se na pomenute suglasnike bude jednak vokativu zajedničkih imenica (Putnik — Putniče, Sremac — Sremče). Opet je u pitanju diferenciranje prezimena od zajedničke imenice. I tu je Šipka u pravu, kao što je u pravu i u pogledu stranih imena i prezimena na pomenute suglasnike za koja Erdeljac misli da ih treba podvrgnuti zakonu palatalizacije (Franc — Franče, Džek — Džeče, Šolc — Šolče).

Uostalom, lingvisti su o ovome pitanju već odavno dali svoje mišljenje. Još prije četvrt vijeka o tome su u »Našem jeziku« pisali M. Moskovljević (knj. II, 1934, str. 180—183) i J. Vuković (knj. II, str. 238—241) i njihovi zaključci vrijede, po mom mišljenju, i danas.

O promjeni kajkavskih prezimena sa nepostojanim *e* i ranije su se stručnjaci sporili, pa je ono, evo, ostalo sporno i u ovom raspravljanju o obliku vokativa. A ostaće, čini mi se, i dalje sporno. Oni kojima je kajkavština bliska vrlo lako primaju promjenu Tkalec — Tkalca... Tkalče. Ali prenošenje osobina kajkavskog dijalekta u književnu štokavštinu nailazi na otpor u jezičkom osjećanju štokavaca. Iz vokativa *Tkalče* (ili genitiva *Tkalca*) štokavac će rekonstruisati nominativ »Tkalac«, jer ima osjećanje samo za nepostojano *a*, ne i za takvo *e*. Zato je ta dva oprečna gledišta teško pomiriti. Kod štokavaca je vok. ovih prezimena jednak nominativu iz dva razloga: zbog nemanja osjećanja za nepostojano *e* i zbog završnog suglasnika.

Erdeljac negoduje zbog neodređenosti nekih pravila i kao primjer navodi iz zagrebačke velike gramatike pravilo o promjeni muških imena na *-ica* (Grujica, Tomica) koja imaju vokativ jednak nominativu, »ali se upotrebljava i vokativ na *-e*«³. U govornom jeziku je upravo takvo stanje i teško bi bilo reći da li je veći onaj dio štokavske teritorije u kome imamo *-a*, ili je obrnuto. Činjenica je da je na znatnom dijelu štokavske govorne teritorije nestalo razlike u promjeni između muških i ženskih imena na *-ica*, zapravo razlike u vokativu, jer je to jedini oblik u kome se promjena ovih imena razlikuje (Tomica: Milice). Nastavak *-ica* je vrlo produktivan nastavak za građenje imenica ž. roda, a ženska imena na *-ica* su znatno brojnija od muških, što je omogućilo da ženska imena nametnu svoj oblik vokativa muškim imenicama. Osim toga, na ekavskoj teritoriji, gdje je ovo izjednačenje najrasprostranjenije, imamo slično podudaranje promjene kod dvosložnih hipokorističnih imena tipa *Mara*, *Toma*, pa je i to moglo doprinijeti ovom procesu izjednačavanja. Pisci zagrebačke gramatike opravdano

³ U beogradskoj (Stevanovićevoj) gramatici nalazimo samo ono prvo, tj. *-a* u vokativu.

su dodali i napomenu o vokativu na *-e*, koji, rekao bih, postepeno potiskuje onaj na *-a*.

U vrlo složenom procesu jezičkog razvitka teško je dati jednostavna pravila. Treba nastojati da se ona pojednostave kad god je to moguće, ali to se ne smije činiti po svaku cijenu, na štetu tačnosti (i naučnosti) onoga što se objašnjava. Pogotovo se ne mogu davati pravila koja nemaju oslonca u jeziku. To je već nasilje nad jezikom, stvaranje vještačkog književnog jezika, a to je protivno njegovom osnovnom principu — narodnoj osnovici, na kojoj je naš književni jezik izgrađen.

PLEONAZAM U LOGIČKOM I AFEKTIVNOM IZRAZU

Uladimir Anić

Među raznolike službe književnog jezika ide i novinarski jezik, kojemu brzina obavještavanja nameće svojevrsnu ukalupljenost stila.¹ Kako je pitanje kratkoće izražavanja stalno pitanje novinarskog jezika, često se među novinarima i lektorima raspravlja: kad bi se radi kratkoće teksta koja riječ smjela izbaciti i da li je izražaj s tom riječju pleonazam ili nije. Pritom se pita da li je takva rečenica gramatički pravilna i da li zadržava prvobitni stil i smisao.

Drugim riječima, tu se teži za najkraćom i najrazumljivijom komunikacijom. Treba dakle ispitati kakva svojstva imaju i u kakvim su odnosima izričaji koji imaju, kako se to obično kaže, veći (pleonazam) ili manji (elipsa) broj riječi nego što se smatra potrebnim.

O jezičnim elipsama nedavno je pisao B. F i n k a (*Jezik* 5, 1954) i naveo ove definicije: može se potpuno izostaviti koja rečenica (glavna ili sporedna), i to je *elipsa rečenice*, ili dio rečenice (najčešće glagol), pa je to *eliptična rečenica*: *Mi o vuku* (govorismo), *a vuk na vrata* (dođe). Kad se izostavi neka riječ (najčešće imenica), dobiva se *leksička elipsa*. Ako se izostavljena riječ podrazumijeva, radi se o prividnom izostavljanju (*Hoću koju* (riječ) *da ti kažem*). Takve primjere B. F i n k a naziva *nepравim leksičkim elipsama*.

Ako imamo u izrazu suvišnih riječi, dolazi do pojave suprotne koja stoji s onu stranu standardnog, normalnog izričaja, da ga tako nazovemo, do pojave pleonazma i tautologije. Ali ni o tome, kao ni o drugim brojnim pitanjima stila, gramatike nam neće mnogo reći. Jedino T. M a r e t i ć obrađuje i elipsu i pleonazam (*Gramatika i stilistika hrv. ili srp. jez.*, II izd.,

¹ Lj. J o n k e: *O raznolikoj službi književnog jezika*, *Jezik* 4, 1953.